

לקיחת עפר ואבנים מהר הבית

- א. הר הבית והמבנים שבו לא נאסרו בהנאה
- ב. עפר העזרה ומבנים מהעזרה שהוצאו ממקומם
- ג. "באו בה פריצים וחללוה"
- ד. סיכום

במעלין בקודש גיליון כא (עמ' 19) דן הרב יעקב אריאל בעניין "תכשיטים שהוכנו מאבני הר הבית", כשהאבנים נלקחו משפכי העפר אשר הוצאו לנחל קידרון על ידי הערבים, ובגיליון כו (עמ' 95) דן הרב יעקב אפשטיין בקדושת עפר וממצאים ארכיאולוגים "שנלקחו מאותו מקום בנחל קידרון. מדבריהם אפשר להסיק שהעפר והאבנים הותרו לשימוש רק משום שכבר הוצאו מהר הבית.¹ במאמר זה אביא מה שהתחדש לי בזה, ומתוך הדברים יתברר שלמעשה למי שעולה להר הבית מותר לכתחילה לקחת עפר מהר הבית, וכן מותר לשבת בצל אילן בהר הבית ללא חשש.

א. הר הבית והמבנים שבו לא נאסרו בהנאה

בתוספתא מגילה (ב, טז): שנינו:

אבני היכל ועזרות שנפגמו ושנגממו אין להן פדיון וטעונים גניזה.

וכן פסק הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פרק א הלכה טו):

אבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגממו פסולין ואין להן פדיון אלא נגזזים.

ה'אגרות משה' (יו"ד ח"ד סי' סג) דייק מהלכה זו שיש מעילה באבני הכותל המערבי, אע"פ שפשוט לו שהוא כותל הר הבית ולא כותל העזרה. ראיתו היא מכך שהתוספתא

1. הרב אפשטיין מניח ביסוד דבריו שיש חשש שהעפר והאבנים הם מהעזרה עצמה, ובכל זאת התיר את השימוש, כיון שלדעתו גם בקרקע העזרה אין קדושה אלא כשהיא במקומה. סברת 'באו בה פריצים וחללוה' לא תועיל לדעתו להתיר לקיחת עפר מהמתחם כי לדעתו יתכן שנאמרה רק על מבנים ולא על העפר. הרב אריאל כתב ש'באו בה פריצים' מועיל להפקיע את קדושת הבעלות גם מהעפר, אך עכ"פ עדיין לא אורח ארעא להשתמש בדברים לחולין, וראוי לכבד גם את קדושת מחנה לוויה (הרב אפשטיין לא התייחס בדבריו לעניין של לאו אורח ארעא). למעשה הרב אריאל הסיק שאין חובה לנהוג בעפר ובאבנים כבוד רק בגלל שיש ספק אם העפר והאבנים שבנחל קידרון באו מהמתחם המקודש, וכתב (בעמ' 30) שכל מקום כיון שהתכשיטין קורא לאבנים אלו 'אבני הר הבית' מן הראוי לשמור גם על שמו של המקדש, שלא ימצא שמו מתחלל על ידי נשים שלבושן אינה עולה בקנה אחד עם שמו של המקדש.

(ובעקבותיה הרמב"ם) נקטו בלשון רבים – "עזרות", ומכיוון שבין עזרת כוהנים לעזרת ישראל אין כותל חוצץ וכל כתליהם משותפים, אם כן מוכח שכוונתו אף לעזרת נשים, אשר כתליה נפרדים מכתלי עזרת ישראל. ומכיוון שמדין תורה עזרת נשים אינה 'מחנה שכינה' אלא 'מחנה לווייה', ככל הר הבית, מוכח שאף בכותלי הר הבית יש דין מעילה.

הרב יעקב אריאל (מעלין בקדש כא עמ' 21) הקשה על דבריו מהמשנה בסוכה מב ע"ב שבה נאמר שהיו סודרים את הלולבים על מבנים בהר הבית, וכן ממנהג העולם בימינו להישען על הכותל, ולכן הסיק שלא כדבריו. אך אכתי לא תירץ את הדיוק מהלשון "עזרות". ונראה ליישב שאכן קאי על העזרות ולא על הר הבית, והכוונה היא לרבות עזרת נשים, שאע"פ שמדאורייתא דינה כמחנה לווייה, השוו חכמים את דינה לדין עזרת ישראל אף לעניין מעילה בכתליה, אך במבנים שבשאר הר הבית אין מעילה.

אך לכאורה יש להעיר על דין זה מהמשנה בנדרים (ה, ד-ה) בעניין מודרי הנאה:

ושניהם מותרין בדבר של עולי בבל ואסורין בדבר של אותה העיר, ואיזהו דבר של עולי בבל כגון הר הבית והעזרות והבור שבאמצע הדרך.

וכן פסק הרמב"ם (הל' נדרים ז, ב).

משמע שהמודרים הנאה מותרים ליהנות מכל הדברים שהזכיר (ולכן לא נקט היכל כי הוא קודש גמור שאסור בהנאה). ולפי זה נראה שכותלי העזרות מותרים בהנאה, ודלא כתוספתא הנ"ל. ולכאורה היה אפשר לומר שבנדרים קאי לעניין עצם היתר כניסת מודר ההנאה להר הבית ולעזרה, ולא על היתר ההנאה מהמבנים המצויים בו, אך הרמב"ם בפירוש המשניות לנדרים (שם) כתב:

דבר של עולי בבל, הוא הדבר המשותף לכל עולי הרגל והם מה שהזכיר, לפי שאלו אף על פי שבנין אותן ומוציאין עליהן מממון כל ישראל ויש לכל אחד מהם בהן קנין אלא שהוא מועט מאד אין חוששין לו.

מבואר שלדעתו קאי גם על היתר הנאה ממבנים. לכן כדי שלא תסתור המשנה בנדרים את האמור בתוספתא דמגילה צ"ל שהיתר ההנאה המוזכר במשנה בנדרים קאי רק על המבנים שבהר הבית, שהם אינם מקודשים לעניין איסור הנאה, ואילו לגבי העזרות הותרה רק עצם הכניסה, אך מחמת דיני מעילה מדרבנן לא הותרה הנאה מהמבנים שבה.

סוגיה זו מובאת בגמרא ביצה (לט ע"ב) תוך כדי דיון על סברה שהועלתה שהבור של עולי בבל הוא בירא דשותפי (למסקנה הוא בירא דהפקירא), ועל כך הקשתה הגמרא שאם הוא בירא דשותפי למה מותר למודרי הנאה ליהנות ממנו (הנאת רחיצה) "והא תנן שותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר".

וכתב בעל המאור (שם):

ומגופא דההוא דנדרים לא מצי מקשי מרחוב ובית הכנסת ומבהמ"ד ובית המרחץ ותיבה וספרים [= "דברים של אותה העיר" שאסרתם המשנה בהדיא], דאיכא למימר דילמא שאני התם כיון דלית בהוא בכל הני דין חלוקה לא אמרי' כל חד וחד מדידיה קא מתהני ומש"ה אסורי'. אבל לשכות ועזרות והר הבית מקדש קדישי ואינו יכול לאסרן, דהא לית להו בעלים. ולפום הכי מייתי לה ממתני' דהשותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורי' ליכנס לחצר, דאלמא לא אמרי' כל חד וחד לדנפשיה עייל ואף על גב דאית ביה דין חלוקה.

בעל המאור מבאר, שהגמרא לא יכולה להקשות על הסובר שהבור של עולי בבל הוא בירא דשותפי מעצם דברי המשנה בהמשך שדברים של שותפים אסורים, כי י"ל שדברים של שותפים שאפשר לחלקם כמו הבור של עולי בבל מותרים, ומה שהתירו גם לשכות ועזרות והר הבית אע"פ שאי אפשר לחלקם הוא משום שבשל קדושתם הם חשובים כדבר שאין לו בעלים. לכאורה ניתן ללמוד מדבריו שהמבנים שבהר הבית אסורים בהנאה בשל קדושתם! אך נראה שאין להסיק כך מדבריו. כל כוונתו לומר שהמבנים שעל ההר אינם מוגדרים כממון שותפים וכל מה שהזכיר את 'קדושתם' הוא לעניין זה שאין להם בעלים. וכן פירש שם ה'נימוקי יוסף' שלעניין בעלות ממונית הם חשובים כאילו הם של הקדש.²

לכן נראה שכתלי הר הבית ועפר הר הבית אינם אסורים בהנאה.

אמנם מבני העזרות כשהיה המקדש קיים היו אסורים בהנאה, וגם מבנים של עזרת נשים נאסרו מדרבנן.

ב. עפר העזרה ומבנים מהעזרה שהוצאו ממקומם

בגמרא זבחים כד ע"א שאלו:

כי קדיש דוד – רצפה עליונה קדיש, או דילמא עד לארעית דתהומא?

ומסקנת הגמרא שקידש עד ארעית תהומא.

לפי זה נראה שכל עפר ממקום העזרה מקודש. אמנם לא מפורש בגמרא שהוא גם לעניין איסור הנאה, אך מסתבר שקידוש המקום מחיל עליו איסור הנאה, ולכן אין לקחת

2. לפי זה אין ללמוד מדברי בעל המאור איסור הנאה כלשהוא מהר הבית, ולא כפי בעל תורת הקודש (מובא בדף על דף ביצה לט ע"ב), וגם אין מקום לקושיה של הרב אפשטיין במעלין בקדש (גליון כו עמ' 97 הערה 2) על בעל המאור שמהשוואת הר הבית לבור משמע שאינו משום קדושה, דלפי מה שביארתי אדרבה, זה גופא מוכיח שאכן אין הבדל בין בעל המאור לרמב"ם בעניין זה, והדברים פשוטים.

עפר ואבנים ממקום העזרה.³ אך עדיין יש מקום לשאול מה דינם של עפר או אבנים שנלקחו ממקום העזרה – האם יש היתר להשתמש בהם.

הרב יעקב אריאל (גליון כא עמ' 22) כתב שנראה שעפר העזרה אינו מקודש באיסור הנאה אלא בהיותו במקומו, שכן המקום לא נקנה בקדשי בדק הבית או שיירי לשכה, ומאידך, בדיני עפר של סוטה אנו מוצאים שעפר המובא מבחוץ מקבל את דיני המשכן, ונראה מכך שכל דין העפר הוא לפי מקומו. אך לענ"ד העובדה שאינו נקנה מכספי הקדש אינה מכריחה שאין בו קדושה לאחר שיצא ממקומו, שהרי יתכן שעצם שייכותו לגבוה מחילה עליו דיני קדושה אף אם לא נקנה מכספי הקדש.

הרב אפשטיין ציין למה שכתב הגר"ח בהל' בית הבחירה (א, י) בדעת הרמב"ם ד"לא חיילא קדושת מקדש רק במחובר לארץ, ומשום דקדושת מקדש היא קדושת מקום, וכדכתיב המקום אשר יבחר, שאינו רק בארץ ולא במטולטל", וביאר על פי זה כיצד הבין הרמב"ם את הסוגיה בזבחים על אבן שהוזה מחיבורה ונמצאת עדיין על מקומה ואין בה קדושה.

אך קשה להכריע להקל גם על פי דברי הגר"ח, כי הגר"ח עצמו כתב שרש"י והראב"ד לא פירשו את הגמרא בזבחים כפי שפירש הרמב"ם.

ובכל מקרה סברה זו לא תועיל אלא להשתמש בעפר, ולא תועיל לגבי השתמשות באבנים של מבנים שבעזרה, כי היא נאמרה רק על דברים שקדושתם היא קדושת ה"מקום" בלבד.

ג. "באו בה פריצים וחללוה"

הרב יעקב אריאל כתב שיש סברה להקל להשתמש בממצאים אף אם נלקחו מהעזרה מדין "באו בה פריצים וחללוה" (עבודה זרה נב ע"ב), ודן בכמה שאלות שיש לחקור בזה:

1. האם דין "באו בה פריצים וחללוה" חל גם למאי דקי"ל להלכה שלעניין קדושת המקדש קדושה ראשונה (או לפחות השנייה) קידשה לעתיד לבוא.
 2. האם הקדושה לא חזרה למקומה כשנכבש המקום על ידי מדינת ישראל.
 3. האם עכ"פ יש בעיה מצד לאו אורח ארעא.
- תשובת הרב יעקב אריאל לשאלות אלו היא:

3. הרב אפשטיין (גליון כו עמ' 98) כתב שלכן אסור לחפור חפירות ארכיאולוגיות במתחם. אך יש להעיר שהחפירות עשויות לאפשר את גילוי מקום המזבח המדויק, ולכן יש מקום לדון בזה.

1. אף למאי דקיי"ל קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא מסתבר שרק קדושת השכינה לא בטלה, וממילא חלים כל דיני המחנות, אך קדושת הממון חוללה גם למ"ד קדשה לעתיד לבוא. מה שמשמע מהרמב"ן במסכת מכות יט ע"ב שהפריצים מפקיעים גם את דיני המקום (ולא כדברי הרב אפשטיין שגם לפי הרמב"ן דין באו בה פריצים לא נאמר על כל הדינים), י"ל שהוא רק למ"ד לא קדשה לעתיד לבוא, אבל מה שכתב הרמב"ן במלחמות לעבודה זרה נב ע"ב שקדושת בית המקדש פקעה, נאמר לכו"ע, והכוונה היא לעניין ממון בלבד.

2. למרות שה'בית יצחק' (או"ח סי' כז) כתב שהקדושה שחוללה על ידי פריצים חוזרת למקומה כשמה שחולל חוזר לישראל, הדבר לא מובן, שאם כן אין משמעות להיתר הדינר שהיה של קודש מדין "באו בה פריצים", הרי כשיבוא דינר זה ליד ישראל יחזור וייאסר. ועוד קשה לשיטתו, למה היה צריך לקדש את הבית מחדש בזמן עזרא למאן דאמר לא קדשה לעתיד לבוא?

3. אמנם אמרו שלא אורח ארעא להשתמש במה ששימש לקודש, אך החשש שבממצאים מהמקום יש אבנים ממבנים השייכים לעזרות הוא חשש רחוק, וכיון שיש ספק מהיכן האבנים יש להקל בעניין 'לאו אורח ארעא' שהוא חשש קל מדרבנן.

לענ"ד על פי מה שביארתי במעלין בקודש גיליון לו יש להעיר על דבריו:

1. כיון שדין "באו בה פריצים" מובא בגמרא ללא מחלוקת, ועל פיו נהגו כולם לאחר החורבן להשתמש במטבעות, נראה שאכן לכו"ע קדושת הממון פקעה גם מהקרקע, וכפשוטות המקרא והתרגום והרמב"ן שזה חל גם על הקרקע ומה שמחובר לה. הרמב"ן בחידושו למכות אומר שדין "באו בה פריצים" משפיע על כל הדינים, אמנם מבאר שדין זה הוא כשיטת מי שאומר בקדושת המקדש שלא קידשה לעתיד לבוא, אךונשאר בזה בקושייה על שתי הגרסאות שהביא, ולא ברור מדבריו מה ההלכה.

לענ"ד מהרמב"ם בהל' בית הבחירה פ"ז ה"ז משמע שהאיסור להיכנס היום אינו מדיני מחנות, אלא מדין מורא מקדש בלבד, ומשמע שהרמב"ם סובר להלכה שגם קדושת המחנות פקעה מדין "באו בה פריצים", וכן נראה מפשוטות הגמרא ברכות סא ע"א שאין כל הדינים של מורא מקדש לאחר החורבן כמו לפני החורבן, ורק לעניין עצם דין מורא מקדש יש לימוד מיוחד מפסוקים שהוא חל גם לאחר החורבן, וכפי שביארתי כל זאת במעלין בקדש (גליון לו עמ' 51).⁴

2. לענ"ד העיקר כדברי ה'בית יצחק' שכשהחילול הוא רק מדין "באו בה פריצים" הקדושה חוזרת כשהמקום חוזר לידי ישראל ונוהגים בו כדיניו, שהרי אם היא פוקעת היה צריך

4. [הערות מערכת: ראה שם הערת מערכת (הערה 15) שלפי פשט דברי הרמב"ם ולפי הבנת רוב האחרונים בדבריו, דין "באו בה פריצים" אינו מפקיע את קדושת המחנות. וראה תגובת המחבר שם].

להיות מוזכר בדיוני הגמרא שהחשמונאים קידשו שוב את המקדש. על השאלה מדוע אמרו שקדושת הדינר פקעה יש להשיב שמסתבר לחלק בין קדושת המקום שחוזרת כשלא הוזז דבר מהמקום, וישראל חזרו לשלוט בו, לקדושת הכלים שהוצאו ממקומם ולכן בהם הקדושה פקעה לגמרי.

ומה שהוצרכו לקדש שוב בבית שני הוא משום שלמ"ד לא קדשה לעתיד לבוא, החורבן הוא שהפקיע את הקדושה לחלוטין, ואינו רק בגלל ביאת הפריצים. ומכל מקום דין "באו בה פריצים" חל גם היום כיון שעדיין לא זכינו לשלטון שמחייב את הנמצאים בו לנהוג כהלכה.

3. בעניין החשש לאיסור מחמת 'לאו אורח ארעא' יש לצרף לסברות להקל את מה שביארתי במעלין בקדש לו (עמ' 42) שלשיטת הר"ן למסקנת הגמרא אין אומרים לאו אורח ארעא. אך לענ"ד אין לחשוש לסברת לאו אורח ארעא במחנה לוי, כי לא מצינו שחששו בזה, והר הבית מקודש כ"תרומה" ולא בדרגת "קודש".

כך כתב גם הרב זילברשטיין (עלינו לשבח במדבר עמ' תשכג, והביאו הרב אפשטיין) שאין איסור מעילה והנאה בעפר הר הבית, ומותר להינות מהעפר בלא חשש שמא הוא עפר העזרה, ובלא חשש שיש לנהוג כבוד במה שהיה במחנה לוי.

אמנם הרב טיקוצ'ינסקי מחמיר בזה. בספרו (עיר הקודש והמקדש ח"ד פרקים ח-יא) הוא דן אם יש דין מעילה בכותל המערבי ואם מותר לקחת מעפר הר הבית וליהנות מגידוליו ומימיו.⁵ וכתב (עמ' סה) שרק באבנים שכבר הוזזו ממקומם נוכל לומר "באו בה פריצים וחללוה", שלדעתו החילול הוא בהוצאה, כפי שכתב רש"י בנדרים סב "שהוציאו מבית המקדש", ולכן זה לדעתו שייך כנימוק להיתרא רק על האבנים העליונות שבכותל המערבי שנראה שגם אם הם מאבני המתחם הקדום הם לא נבנו מתחילה שם ואינם במקומם. אך בתחתונות שעדיין על מקומם אין אומרים באו בה פריצים וחללוה. לדעתו יש איסור שימוש שלא לצורך מצוה במה שהיה שייך להר הבית, כיון שהשימוש בהר הבית לא היה אלא לצורך מצוה, ולכן כתב שאין להשען על הכותל שלא לצורך מצוה. ועוד כתב (בעמ' סז ועמ' עא) שיש בהישענות על הכותל ובהוצאת עפר מהר הבית עבירה על עשה של "ומקדשי תיראו", שהוא כאיסור כניסה להר הבית לצורך טיול.

אך לענ"ד מדברי הרמב"ן והרמב"ם משמע שהחילול נעשה בעצם הכיבוש הקובע לנהוג במקום מנהג חולין, כפי שהראיתי במאמרי שבמעלין בקדש גליון לו, והכי משמע לישנא דקרא "ובאו בה פריצים", ומה שכתב המיוחס לרש"י בנדרים סב ע"א הוא רק תיאור

5. הרב אריאל והרב אפשטיין לא הזכירו את דבריו כלל.

המציאות כיצד חוללו כלי השרת והגיעו לידי בלשצר, אך לא נראה שבגלל דבריו נוציא את הפסוק ממשוטו – שהחילול אינו קשור להוצאה.

ומה שכתב שיש איסור דרבנן מדיני מעילה להשתמש בהר הבית שלא למצוה – לא הביא לזה מקור, ולא מצאנו איסור מעילה דרבנן במקום שאין לו דיני הקדש, וכבר הראינו בפרק א שלהר הבית אין קדושה ממונית ולא קדושת מקום בדרגה של קודש.

ובאשר לאיסור 'מקדשי תיראו', כל מה שאנו אומרים גם בהר הבית עשה של 'מקדשי תיראו' הוא הרחבת החיוב שבעיקרו נאמר על מחנה שכינה, ולכן אין לנו בו אלא מה שאמרו חז"ל. דרך בני אדם העומדים ליד כותל להישען עליו כשמתעייפים, וכפי שנוהגים להקל בזה בבית כנסת, ואינו דומה למי שנכנס להר הבית לשם טיול והנאה של חול שזה אסור גם בבית הכנסת. כפי שכתב הרב אריאל (עמ' 21) "פוק חזי שאנשים נשענים על הכותל", ולא ראינו חכמים שמזהירים לא להישען על הכותל.⁶ אכן אכן אם ירצה להניח את נעליו על הכותל כדי לקשור את השרוכים, נראה שהוא דרך ביזוי וגם בבית כנסת בעלמא קשה להתיר דבר כזה.

לפי זה כיון שהעולים היום להר הבית עולים למקום שלפי שיטתם אינו בחשש של עזרות, אין חשש בלקיחת עפר וממצאים אחרים, גם אם נניח שהם לא הוזזו ממקומם (אבל יש איסור על נתיצת אבנים שהיא השחתה כפי שכתב בעיר הקדש והמקדש ח"ד עמ' ע). וגם אם מדובר בממצאים שבמקור היו במקום העזרה, יש להתיר מחמת ש"באו בה פריצים וחללוה". אמנם אם יש ודאות שהם ממקום העזרה, יש מקום להחמיר בזה מצד 'לאו אורח ארעא', אך אין לחוש לזה כשהחשש הוא רחוק (כמקומות שאליהם עולים היום הנכנסים להר בטהרה, או מהעפר שבעיר דוד).

הרב יעקב אריאל דן במאמרו הנ"ל בשאלה מעשית נוספת שנשאל מאחד העולים להר הבית – האם מותר ליהנות מצל אילן **בהר הבית**. והראה פנים להקל באיסור זה, שהוא רק מדרבנן מכמה צדדים (אילן זה הוא אילן סרק, אין מעילה במחובר, צל אין בו ממש, העץ כשניטע היה של חולין ו"זה וזה גורם", ו"באו בה פריצים").

כל הסניפים האלו להיתר שהעלה הרב אריאל מתייחסים רק להנאה מצל של אילן הגדל במקום **העזרה** (או במקום ספק עזרה). אך הרב אריאל מסיים **שבהר הבית** אין קדושה לעניין מעילה, ולכן העולים להר הבית בטהרה בימינו אינם צריכים לחוש כלל, שהרי אינם נכנסים לעזרה כלל (לפי מסורת אבן השתייה שעליה מסתמכים העולים). מכל מקום הדיון בסניפים להיתר משמעותי לגבי כוחות הביטחון הנמצאים בהיתר בכל חלקי ההר. אמנם

6. מטעם זה נלענ"ד שאין להוסיף דין שלא להצטלם בהר הבית כשעושים זאת בכבוד ראש ולשם שמים.

במקום עזרת כוהנים אין כיום עצים, אך בעזרת נשים קיימים עצים, ולכן יש לשאול האם מותר לשבת בצל אילן במקום שלפי המסורת הוא עזרת נשים.

ולפי מה שפירשתי בפרק א שהחמירו בכותלי עזרת נשים מסתבר שהוא הדין בעצים השתולים בה, ומכל מקום לפי המבואר לעיל ש'באו בה פריצים' מפקיע את הקדושה הממונית של הקרקע אין חשש, ובזה גם לא שייכת הסברה של 'לאו אורח ארעא', כיון שהעץ עצמו לא שימש לקדושה מעולם ולכן יש להתיר.

ד. סיכום

1. בהר הבית, במקום שאינו בחשש עזרות, אין קדושה של איסור מעילה לא בכתלים ולא בקרקע.
2. יש אומרים שגם עפר מקרקע העזרה שהוצא ממקומו אינו מקודש, אך קשה לסמוך על זה.
3. אין להוציא אבנים וחפצים ממקום העזרות. אם בדיעבד הם הוצאו אין בהם איסור מדין מעילה כי חל עליהם דין "באו בה פריצים וחללוה", אלא שעכ"פ "לאו אורח ארעא" להשתמש בהם.
4. עפר משפכי הר הבית שבעיר דוד, וכן אבנים וחפצים שנמצאים במקומות שאליהם עולים בימינו בטרה, מותרים בהנאה, מכיוון שהחשש שמא מקורם בעזרות רחוק. מכל מקום מחמת דין איסור נתיצה אין לסתור מבנים קיימים כשיש חשש שהם קדומים.
5. מותר לשבת בצל אילן בין בהר הבית ובין באזור עזרת נשים (לחייל שהותר לו להיכנס).

המועדים

במקדש

